Receptarea *Istoriei Imperiului Otoman* de Dimitrie Cantemir la maghiari

Grigore Ploeşteanu
Institutul de Cercetări Socio-Umane
„Gheorghe Şincai" Târgu Mureş

Cărturar umanist şi preiluminist, cu preocupări enciclopedice, scriitor, istoric, geograf, filosof, muzician, Dimitrie Cantemir (1673-1723) este autorul unei opere care „*aparţine deopotrivă culturii româneşti şi universale*"[1]. Membru al Academiei de Ştiinţe din Berlin, fostul principe al Moldovei şi-a dobândit un renume european ca autor al vestitei ***Incrementorum et decrementorum Aulae Othmannicae*** (***Creşterile şi descreşterile Imperiului Otoman***)[2], tipărită în limbile engleză (1734-1735), franceză (1743) şi germană (1745). Scrisă de un cunoscător profund al realităţilor Imperiului Otoman, ea a fost singura lucrare care timp de aproape un secol a oferit o privire de ansamblu asupra istoriei acestuia şi în general a civilizaţiei otomane[3], cunoscând o largă răspândire şi receptare. Astfel, a fost utilizată în secolele XVIII-XIX ca sursă de informaţii de numeroşi istorici, scriitori, geografi, diplomaţi, publicişti etc., între cei care au recurs la lucrarea cantemiriană numărându-se Voltaire, Prevost, Winckelmann, Gibbon, Byron, Hugo, Puşkin[4].

Opera învăţatului polihistor a atras atenţia şi s-a bucurat de preţuire şi în rândul istoricilor şi cărturarilor maghiari, încă din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, ei manifestând interes nu numai faţă de ***Istoria***

[1] Virgil Cândea, ***Prefaţa ediţiei*** la Dimitrie Cantemir, ***Opere Complete***, vol. I, Bucureşti, Ed. Academiei R.S.R., 1974, p. 5.

[2] Titlu conform textului original latin în forma finală revizuită de autor, publicat de Virgil Cândea la Editura Roza Vânturilor, Bucureşti, 1999.

[3] Vezi Virgil Cândea, ***Introducere*** la Dimitrie Cantemir***, Incrementorum et decrementorum Aulae Othmannicae libri tres*** şi Niederhauser Emil, ***A történetírás története Kelet-Európában*****,** Budapest, 1995, p. 367.

[4] Vezi şi Nicolae Liu, ***Dimitrie Cantemir - ecouri literare europene***, în ***România literară***, VI, 43, 1973, p. 14-15.

BDD-A19223 © 2002 Biblioteca Judeţeană Mureş
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 00:56:11 UTC)

Imperiului Otoman, ci şi, unul chiar mai mare, pentru o altă lucrare a lui Dimitrie Cantemir, cunoscută şi aceasta pe plan european, ***Descriptio Moldaviae***, apărută în traducere germană cu titlul ***Beschreibung der Moldau*** (Frankfurt, Leipzig, 1771)[5].

De altfel, după titlu, erau cunoscute şi celelalte scrieri ale principelui, menţionate în biografia sa publicată la sfârşitul ediţiei engleze a ***Istoriei Imperiului Otoman,*** ca şi înainte de textul ***Descrierii Moldovei,*** şi reprodusă de istoricul literar Horányi Elek care, din interese politice, a inclus şi personalităţi româneşti în ***Memoria Hungarorum et provincialium scriptis editis notorum*** (I - III, Viena, 1775-1777), exemplul său fiind urmat de Wallaszki Pál, în ***Conspectus rei publicae litterariae in Hungaria ab initiis regni ad nostra usque tempora delineatus*** (Bratislava şi Leipzig, 1785)[6].

Ştiinţa impresionantă a domnitorului-cărturar, reflectată în opera sa enciclopedică, i-au atras lui Dimitrie Cantemir aprecieri din cele mai elogioase din partea unor autori maghiari. Horányi Elek se referă la „*principele de amintire nemuritoare*“ („*immortalis memoriae Princeps*“)[7]; istoricul şi publicistul Decsi Sámuel, într-o lucrare asupra căreia vom reveni, îl caracterizează de mai multe ori ca „ *învăţatul principe al Moldovei*“ („*Móldvai túdós Fejedelem*“), autorul „renumitei“ („nevezetes“) cărţi despre Imperiul Otoman[8], considerându-l, în acelaşi timp, ca „*maestrul îndrumător în înţelepciunera vieţii*“ („*a világi böltsességben vezérlő mestere*“)[9]; profesorul şi istoricul iluminist Cornides Dániel, în corespondenţa sa, îl aprecia pe D. Cantemir, ca „*luminatul şi distinsul, preaînvăţatul principe al Moldovei*“ („*Clarius et distinctuis doctissimus*

---

[5] Vezi Grigore Ploeşteanu, ***Dimitrie Cantemir-ecoul operei şi personalităţii sale la maghiari,*** în ***Vatra***, XIII, 144, 20 martie 1983, p. 144.

[6] ***IbIdem*** şi Virgil Cândea, în ***Studiu introductiv*** **la** ***Sistemul sau întocmirea religiei muhammedane***, în Dimitrie Cantemir, ***Opere complete,*** VIII, tom. II, Bucureşti, Ed. Academiei R.S.R., 1987, p. XXXVII.

[7] Alexius Horányi, ***Memoria Hungarorum et provincialium scriptis editis notorum,*** Pars II, Viennae, 1776, p. 277.

[8] Decsi Sámuel, ***Osmanografia,*** Második rész, Betsben, MDCCLXXXVIII, p. 342 şi 350.

[9] *IbIdem*, p. 358.

BDD-A19223 © 2002 Biblioteca Judeţeană Mureş
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 00:56:11 UTC)

Princeps Moldaviae“[10], iar K. Emilia, într-o lucrare dedicată celor mai cunoscuţi bărbaţi, începând din secolul al XII-lea, publicată în 1834, în care l-a inclus şi pe fostul domnitor, afirmă despre acesta că „*a fost cel mai mare învăţat pe care l-a putut înfăţişa Răsăritul*“ (*„Moldova fejedelme, a legnagyobb tudós volt, kit napkelet előmutathat*“)[11].

În timpurile mai apropiate de noi, s-a apreciat că Dimitrie Cantemir, pe care Gáldi László îl consideră „*personalitatea cea mai mare, cea mai multilaterală a literaturii române vechi*“[12], marchează şi un moment al confluenţelor literar-culturale româno-maghiare [13]. Dacă autori maghiari s-au inspirat din scrieri cantemiriene, şi fostul domnitor a cunoscut lucrări ale unor reprezentanţi ai istoriografiei umaniste maghiare, la istoricul italian de la curtea lui Matei Corvin, Bonfinius[14], apelând atât în ***Descrierea Moldovei***, cât mai ales în ***Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor***, opera sa capitală pentru cultura românească, în care stăruie asupra unităţii, originii romane şi a continuităţii poporului român[15].

În acelaşi timp s-a relevat faptul că în perioada în care s-a aflat la Constantinopol, Dimitrie Cantemir a fost prieten cu Thököly Imre, principe al Ungariei de Sus, apoi al Transilvaniei, a cărui năzuinţă a fost „*să-şi elibereze patria de un jug străin*“[16] şi care i se adresa ca unui „frate“[17], iar

---

[10] Dr. Andrei Veress, ***Vechi istorici unguri şi saşi despre istoria românilor (1760-1787),*** Bucureşti, 1929, p. 47.

[11] K. Emilia, ***Nevezetes férfianknak rövid eletleirásuk a 12-ik évszáz óta idönkig,*** I Füzet, Pozsonyban, 1834, p. 52.

[12] Gáldi László, ***Cantemir Dimitrie,*** în ***Világirodalmi Lexikon, Második kötet, Cam-E, Akadémiai Kiadó,*** Budapest, 1972, p. 36.

[13] Köllő Károly, ***Két irodalom mezsgyéjén. Tanulmányok a román-magyar irodalmi kapcsolatok történetéből, Kriterion Könyvkiadó***, Bukarest, 1984, p. 53-54, vezi şi ***Idem, Confluenţe literare. Studii de literatură comparată româno-maghiară***, Bucureşti, Ed. Kriterion, 1993, p. 55, 59-60.

[14] Galdi László, ***Dimitrie Cantemir, költő és humanista (1673-1723),*** în ***Helikon,*** XIX, nr. 4, 1973, p. 636.

[15] Pompiliu Teodor, ***Evoluţia gândirii istorice româneşti***, Ed. Dacia, Cluj, 1970, p.45.

[16] Dimitrie Kantemir**, *Geschichte des osmanischen Reichs nach seinem Anwachse und Abnehmen,*** Hamburg**,** 1745, p. 461, n. 43.

[17] ***Ibidem***, p. 452, n. 33.

BDD-A19223 © 2002 Biblioteca Judeţeană Mureş
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 00:56:11 UTC)

ca domnitor, după înfrângerea războiului de eliberare condus de Francisc Rákóczi al II-lea, i-a primit şi luat sub ocrotirea sa pe curuţii refugiaţi în Moldova[18].

Dorinţa de cunoaştere a propriei origini, contactele şi confluenţele cu turcii şi alţi factori, au stimulat interesul maghiarilor pentru cunoaşterea acestora şi a istoriei Imperiului Otoman, căruia au căutat să-i răspundă, prin lucrările lor, istorici, diplomaţi, călători[19]. Dintre scrierile apărute în secolul al XVIII-lea, menţionăm ***Imperatores Ottomanici a capta Constantinopoli, cum epitome principum Turcarum*** (Trnava, 1747-1752) de Nicolaus Schmitth, a cărei tipărire a început nu mult timp după publicarea ediţiei germane a ***Istoriei Imperiului Otoman*** a lui D. Cantemir, care se pare însă că nu i-a parvenit profesorului iezuit de la Trnava.

Interesul manifestat faţă de aceeaşi problematică, este reflectat semnificativ şi de prezenţa în biblioteci particulare şi ale unor instituţii maghiare de lucrări referitoare la turci şi la istoria otomană datorate unor autori englezi, francezi, italieni, germani. Cercetând cataloagele unor astfel de biblioteci, constatăm prezenţa în fondurile lor şi a ***Istoriei Imperiului Otoman*** de Dimitrie Cantemir, mărturie a preţuirii operei sale de cercurile învăţate maghiare. Astfel, ***Geschichte des osmanischen Reichs*** (Hamburg, 1745) a fost achiziţionată de cărturari sau oameni politici ca şi contele Széchényi Ferenc[20] (exemplarul trecând apoi în proprietatea Bibliotecii Naţionale Széchényi), cardinalul Simor János, principe primat al regatului Ungariei, arhiepiscop de Esztergom[21], palatinul Iosif (de la care a trecut în

---

[18] Demény Lajos, *Kiteljesedő Cantemir-Képünk,* în ***A Hét,*** IV, 43, 26 octombrie 1973, p. 17.

[19] Pentru preocupările de turcologie şi orientalistică la maghiari, vezi Márki Sándor, ***A törökség története és a magyar tudomány***, în ***Turan,*** 3, 1918, p. 461-471; Halasi-Kun Tibor, ***A magyarország turkológia könyvészete*** (Ms.), Budapesta, 1936, (copie xerox, Budapesta, 1991) şi Czeglédy Károly, ***Oriental Studies,*** în ***Science in Hungary,*** Corvina Press, Budapest, 1965, p. 287 ş.u.

[20] ***Catalogus Bibliothecae Hungaricae Francisci Com. Széchényi,*** Tomus I, Pars 1, A-L, Sopronii, , 1799, p. 563.

[21] ***Catalogus Bibliothecae Joannis Cardinalis Simor, Principis-Primati, Regni Hungariae Archi-Episcopi Strigoniensis,*** Strigonii, 1887, col. 692.

BDD-A19223 © 2002 Biblioteca Judeţeană Mureş
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 00:56:11 UTC)

proprietatea Bibliotecii Universităţii din Budapesta)[22], în Biblioteca Gimnaziului reformat Kiskunhalas (aflat acum în posesia Secţiei orientale a Bibliotecii Academiei de Ştiinţe Maghiare)[23]. În Transilvania, lucrarea a fost cumpărată de contele Bánffy Dénes de la Sibiu, tatăl viitorului guvernator al Transilvaniei, Bánffy György[24]; de cancelarul Teleki Sámuel pentru biblioteca sa din Târgu-Mureş (ediţia franceză ***Histoire de l'Empire Othoman,*** I-II, Paris, 1743)[25]; pentru biblioteca Bethlen din Aiud[26], ea găsindu-se şi în alte biblioteci.

Odată cu afirmarea iluminismului în cultura maghiară s-a exprimat şi necesitatea lărgirii orizontului de cunoştinţe şi a transmiterii acestora în limba maternă (naţională). În astfel de împrejurări şi în contextul izbucnirii ultimului război austro-ruso-turc, a apărut şi prima lucrare în limba maghiară consacrată Imperiului Otoman[27], datorată lui Decsi Sámuel şi intitulată ***Osmanografia, az az A török birodalom természeti, erköltsi, egyházi, polgári's hadi állapottyának, és a Magyar Királyok ellen viselt nevezetesebb hadakozásinak summás leirása*** (I - III, Viena 1788-1789).

Decsi Sámuel (1742-1816) a fost un reprezentant de seamă al iluminismului maghiar(moderat) şi un popularizator al ideilor iluministe între conaţionalii săi. De origine nemeşească, a studiat la Trnava şi la universităţi din Germania şi Olanda, obţinând titlul de doctor în filosofie şi medicină, după care s-a stabilit la Viena. Membru al Societăţii Ştiinţifice

Regale din Frankfurt pe Oder, el este cunoscut şi apreciat îndeosebi ca autorul pamfletului ***Panóniai Féniksz avagy hamvából fel-támadot magyar nyelv*** (Viena, 1790), în care a susţinut că fericirea unei societăţi este legată de „ştiinţă", a pledat pentru cultivarea limbii maghiare şi pentru

---

[22] Cota Ga (4 r) 459.

[23] Cota 704.524.

[24] Jakó Zsigmond, ***Philobiblon Transilvan,*** Bucureşti, Ed. Kriterion, 1977, p. 121-126.

[25] ***Bibliothecae Samuelis S.R. I.Com. Teleki de Szék,*** Pars secunda, Viennae, 1800, p. 397.

[26] ***Biblioteca Bethlen din Aiud,*** Ed. de Stat Didactică şi Pedagogică, 1957, p. 25.

[27] Márki Sándor, ***st. cit.,*** p. 461.

BDD-A19223 © 2002 Biblioteca Judeţeană Mureş
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 00:56:11 UTC)

întemeierea unei academii[28]. Redactor al periodicului ***Magyar Kurir*** din Viena, între anii 1793-1816, editorul almanahurilor ***Magyar Almanak*** (1-3, 1794-1796), el este şi autorul lucrărilor de istorie dedicate Imperiului Otoman, ***Osmanografia,*** coroanei maghiare, ***A Magyar Szent Koronának és az ahoz tartozó tárgyaknak históriaja*** (Viena 1792), şi al unei scurte istorii a Egiptului, ***Egyiptom ország rövid historiája*** (Viena 1803)[29].

După propria-i mărturisire, Decsi Sámuel a publicat ***Osmanografia*** din dorinţa de a-i face cunoscuţi pe turci maghiarilor, rămaşi în această privinţă în urma altor naţiuni europene, cu cât ideile şi judecăţile despre ei erau greşite[30]. Deşi lucrare de popularizare ştiinţifică, ea a fost nu numai prima de acest fel, ci şi „cea mai remarcabilă descriere a Imperiului turc“[31] în limba maghiară până în perioada interbelică. Autorul a elaborat-o pe baza unei vaste bibliografii, în care se regăsesc autori de la Leunclavius la Herbelot, Reland, Pococke, Rycaut, Marsigli, Porter ş.a., inclusiv a lecturii ***Coranului.***

Încadrându-se în curentul „statisticii“, care se afirma în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, ***Osmanografia*** înfăţişează stările naturală, morală, bisericească, civilă şi militară a imensului Imperiu Otoman şi prin intermediul acestora însuşirile „naţiunii“ turce[32]. Partea a treia, cea mai voluminoasă a lucrării, prezintă istoria contactelor şi luptelor dintre „naţiunile“ maghiară şi turcă începând din secolul al XIV-lea şi până

---

[28] ***Irodolom és felvilágosodás. Tanulmányok.*** Szerkesztette Szauder József-Tarnai Andor, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1974, p. 324, 754-755 şi Kosáry Domokos, ***Művelődés a XVIII. századi Magyarországon***, harmadik, kiegészített kiadás, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1996, p. 314, 569.

[29] ***Új mágyar irodalmi lexikon***. *I A-Gy*, Főszerkesztő Péter László, Budapest, Akadémiai Kiadó, p. 417. O prezentare a lucrărilor şi ideilor lui Decsi Sámuel, mai puţin a ***Osmanografiei***, la Fried István, ***Egy lapszerkesztő arcképéhez*** *(*Decsi Sámuel*),* în ***Magyar Könyv-Szemle,*** 100, 1-2, 1984, p. 45-59. Istoricul maghiar n-a fost un nume necunoscut istoriografiei româneşti. Vezi Teodor V. Păcăţian, ***Istoriografi vechi. Istoriografi noi.*** Studiu critic în chestia vechei metropolii ortodoxe române, Sibiu, 1904, p. 21.

[30] Decsi Sámuel, ***Előjáró beszéd*** **la** ***Osmanografia,*** Első rész, Betsben, MDCCLXXXVIII, p.3 r + v.

[31] Márki Sándor, ***st. cit***, p. 461.

[32] Decsi Sámuel„ ***Előjáró beszéd*** **la** ***Osmanografia,*** Első rész, p. 3 v.

BDD-A19223 © 2002 Biblioteca Judeţeană Mureş
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 00:56:11 UTC)

la moartea împăratului Iosif al II-lea. Lucrarea s-a bucurat de un larg interes în rândul cititorilor, primele două volume fiind reeditate în anul 1789[33].

Pentru a face cunoscut Imperiul Otoman, Decsi Sámuel a recurs ca la o sursă de bază la istoria consacrată acestuia de Dimitrie Cantemir, considerat o mare autoritate, atât prin ştiinţa sa, cât şi prin experienţa dobândită în timpul îndelungatei sale şederi la Constantinopol, care i-a prilejuit un contact direct cu turcii şi societatea otomană, principele participând totodată şi la operaţiuni militare alături de ei. Este deosebit de elocvent în această privinţă, ceea ce scrie autorul maghiar în cartea sa: „*Cine nu-l cunoaşte pe învăţatul voievod al Moldovei Cantemir care a trăit la începutul acestui secol, a cărui istorie despre sultanii domnitori o preţuieşte întreaga lume savantă*"*? („Ki nem ismeri e folyó száznak elein élt túdós Móldvai Vaydát KANTEMIR-t, kinek az Osmani uralkodó Sultanokról irott historiáját az egész túdós világ betsülli* ?)[34]. O lucrare, aşadar, de mare prestigiu, din care însă au fost preluate şi informaţii şi relatări neconfirmate, erori şi chiar ficţiuni ale autorului.

Osmanografia*,** după cum constatăm prin compararea textelor, este îndatorată într-o măsură importantă, prin împrumuturi şi influenţe, *Istoriei* lui Dimitrie Cantemir, ***Geschichte des osmanischen Reichs. Dar, înainte de a releva împrumuturile, credem de interes să remarcăm că ambii autori, prin lucrări de factură diferită, elaborate la o distanţă de aproape trei sferturi de secol, au dorit să ofere cititorilor o imagine cât mai veridică şi mai completă, asupra turcilor şi Imperiului Otoman, acordând prioritate informaţiilor şi relatărilor provenite din „prima sursă", adică celor otomane, respectiv de la cunoscătorii nemijlociţi ai realităţilor turceşti[35]. Turcii nu vor mai apărea astfel doar ca nişte „barbari cruzi" duşmani ai religiei creştine, ci li se arată atât „greşelile", cât şi „virtuţiile" lăudabile [36]. În acelaşi timp, integrând în scrierile lor fapte de istorie ale propriilor popoare, Decsi

---

[33] Vezi şi Szilágyi Márton, ***Adalékok Decsi Sámuel Osmanografiájának kiadástörténetéhez,*** în ***Magyar Könyv-Szemle***, 107, 3, 1991, p. 264-266; Între cititorii ***Osmanografiei*** s-a numărat şi poetul Arany János. Tolnai Vilmos, ***Arany János és Decsy Sámuel Osmanografiája,*** în ***Egyetemes Philologiai Közlöny***, 28, 1904, p. 520.

[34] Decsi Sámuel, ***Osmanografia,*** Elsö rész, p. 359.

[35] Dimitrie Kantemir, ***op. cit.***, p. 4-5; Decsi Sámuel, ***Előjáró beszéd***, p. 5r .

[36] Decsi Sámuel, ***Előjáró beszéd,*** p. 5r.

BDD-A19223 © 2002 Biblioteca Judeţeană Mureş
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 00:56:11 UTC)

Sámuel dedicându-le chiar un întreg volum, şi contrapunând trecutul lor demn şi glorios realităţilor contemporane, ambele lucrări au avut o finalitate politică, vizând eliberarea românilor şi a maghiarilor. Dar ce a utilizat Decsi Sámuel din ceea ce numeşte „renumita carte" a lui D. Cantemir?

Să constatăm mai întâi faptul, că autorul maghiar şi-a numit lucrarea ***Osmanografia*****,** ceea ce înseamnă „descrierea Împărăţiei turceşti", evitând în titlul ei cuvântul turc, datorită semnificaţiilor sale negative, evidenţiate şi de Dimitrie Cantemir în prefaţa ***Istoriei Imperiului Otoman***[37].

Pentru prima parte a lucrării sale, care se referă la originea şi numele turcilor şi ale Imperiului Otoman, lui Decsi Sámuel i-a fost de folos lectura prefeţei lui Dimitrie Cantemir la ***Geschichte des osmanischen Reichs***, din care a putut cunoaşte opiniile diferiţilor istorici în problema obârşiei turcilor, el optând pentru originea lor din Sciţia, din tătarii oguzani[38]. De aici şi dreptul la tron al tătarilor din Crimeea, în cazul stingerii dinastiei sultanilor pe linie bărbătească, fiind citată ca argument, după Dimitrie Cantemir, şi o afirmaţie a muftî-ului cu ocazia unei răscoale contra sultanului Mustafa II[39]. Şi la succinta prezentare a sultanilor, Decsi Sámuel a utilizat lucrarea cantemiriană şi a reprodus din aceasta ultimul cuvânt pe care l-ar fi adresat Osman lui Orhan[40]. La fel, când explică termeni, ca cel de Hân[41].

---

[37] Dimitrie Kantemir, ***op. cit., Vorrede des Verfaserss***, p. 38-44; Decsi Sámuel, ***op. cit., Előjáró beszéd***, p. 4 şi ***Idem, op. cit.,*** p. 4. Într-un anumit moment, în Imperiul Otoman noţiunea de *Türk* a însemnat „om simplu" sau „ţăran". Despre semnificaţia cuvântului, vezi şi Mustafa Ali Mehmed, ***Istoria turcilor***, Bucureşti, Ed. ştiinţifică şi enciclopedică, 1976, p. 14-17.

[38] Decsi Sámuel***, op. cit.***, p. 2 şi Dimitrie Kantemir, ***op. cit., Vorrede des Verfaserss***, p. 43.

[39] Decsi Sámuel, *op. cit.*; Dimitrie Kantemir, ***op. cit., Vorrede des Verfaserss,*** p. 60. Potrivit unei genealogii, otomanii şi-au legat linia lor genealogică de vechii Hân-i turci, şi pretindeau că descind din legendarul Oguz Hân. Halil Inalcik**,** ***Imperiul Otoman. Epoca clasică 1300-1600*** (Ediţie şi studiu introductiv de Mihai Maxim, traducere, note, comentarii de Dan Prodan), Bucureşti, Ed. Enciclopedică, 1996, p. 108. Descendenţa turcilor otomani din turcii selciukizi şi legătura directă dintre aceştia şi familia turco-oguză de dinaintea lor sunt fapte istorice. Mustafa Ali Mehmed, ***op. cit.,*** p. 13.

[40] Decsi Sámuel***, op. cit.***, p. 7-8, n (d); Dimitrie Kantemir, ***op. cit.***, p. 30-32.

[41] Decsi Sámuel***, op. cit.,*** p. 3; Dimitrie Kantemir, ***op. cit.***, p. 5, n .4.

BDD-A19223 © 2002 Biblioteca Judeţeană Mureş
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 00:56:11 UTC)

Prezentând, în continuarea ***Osmanografiei,*** despre „provinciile" europene ale Imperiului Otoman şi referindu-se la Moldova, autorul reproduce din lucrarea lui D. Cantemir numeroase informaţii, ca cele privind trecerea Moldovei, ca de altfel şi a Ţării Româneşti, sub suzeranitatea otomană, acestea păstrându-şi, pe temeiul înţelegerilor cu Poarta („capitulaţii"-n.n.) autonomia[42], titlul acordat principilor celor două ţări, pompa strălucită cu care avea loc consacrarea domnilor Moldovei şi Ţării Româneşti la Constantinopol[43]. Acea Moldovă care, aşa cum a înfăţişat-o fostul ei domnitor, dintr-o „foarte renumită" ţară, care s-a putut opune „celui mai sălbatic duşman, după cum o dovedesc victoriile renumite ale principelui Ştefan al II-lea (Ştefan al III-lea-n.n.) al Moldovei asupra polonezilor şi turcilor", a ajuns în urma oprimării o provincie „nefericită"[44].

Din aceeaşi sursă s-a inspirat autorul maghiar când se referă la Basarabia, teritoriu care a aparţinut odinioară Moldovei, şi când aminteşte de oraşul Akkerman, unde a trăit o perioadă poetul exilat Ovidiu, reproducând informaţia că nu departe de oraş se află un lac pe care moldovenii îl numeau încă Lacul Ovidiului[45].

Înfăţişând apoi geografia fizică a Imperiului Otoman, la munţii Sinai, Decsi Sámuel face o digresiune şi aminteşte de mănăstirea construită de călugării greci, menţionând, din lucrarea principelui, privilegiul „adevărat sau inventat" al lui Muhammad, obţinut de călugări şi respectat de sultani, potrivit căruia ei nu plăteau nici un fel de impozit[46].

Într-un alt capitol, referindu-se la turci, pentru a releva sensibilitatea faţă de muzică a sultanului Murâd al IV-lea Decsi Sámuel reproduce relatarea lui D. Cantemir despre un muzicant persan care l-a impresionat

---

[42] Decsi Sámuel, ***op. cit.***, p. 22-23 şi ***Idem, op. cit., Második rész***, Bétsben, MDCCXXXVIII, p. 149; Dimitrie Kantemir, ***op. cit.***, p. 279-282. Cu privire la vechile capitulaţii, vezi Mihai Maxim, ***Ţările Române şi Înalta Poartă. Cadrul juridic al relaţiilor româno-otomane în evul mediu***, Bucureşti, Ed. Enciclopedică, 1993.

[43] Decsi Sámuel, ***op. cit.***, Első resz, p. 24-25 şi Dimitrie Kantemir, ***op. cit.,*** p. 284, n. 33 şi 34.

[44] Decsi Sámuel, ***op. cit.,*** p. 22.

[45] Decsi Sámuel, ***op. cit.,*** p.36; Dimitrie Kantemir, ***op. cit.***, p.185, n. 25 şi p. 281, n. 30.

[46] Decsi Sámuel, ***op. cit.***, p. 55-56, n. (t); Dimitrie Kantemir***, op. cit.***, p. 250-252, n. 50.

BDD-A19223 © 2002 Biblioteca Judeţeană Mureş
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 00:56:11 UTC)

într-o asemenea măsură pe cuceritorul Bagdadului încât acesta a dat ordin ca prizonierii rămaşi în viaţă să fie eliberaţi, iar pe muzicant l-a luat cu sine la Constantinopol[47].

Înfăţişând trăsăturile de caracter ale turcilor, asemenea lui D. Cantemir, Decsi Sámuel se referă la o conştiinţă a superiorităţii, argumentându-şi afirmaţia şi cu poreclele date de ei celorlalte popoare, menţionate în ***Geschichte des osmanischen Reichs***[48].

Tot în primul volum al al lucrării sale, referindu-se la religia muhammedană (islamică), autorul îl citează pe D. Cantemir când scrie despre interpretarea diferită a Coranului de către turci şi perşi, care şi-a găsit reflectarea şi cu prilejul primirii reciproce a reprezentanţilor la cele două Curţi[49]. Iar pentru a releva intoleranţa turcilor faţă de orice punere în discuţie a doctrinei Coranului, autorul ***Osmanografiei*** invocă exemplul, preluat de la Cantemir, al unui învăţat „Kabyzi Aime" (la Cantemir, Kabisi Nedjem-n.n.), care a vorbit despre superioritatea credinţei creştine şi, în consecinţă, a fost strangulat din porunca sultanului Süleymân I, cu acelaşi prilej publicându-se legea care pedepsea cu moartea îndoiala de adevărul religiei muhammedane[50]. De la D. Cantemir parvine şi afirmaţia că sultanul Selâm I ar fi transformat toate bisericile greceşti (ortodoxe) în moschei, cu excepţia uneia, principele invocând relatarea unui anume Ali Effendi din Filipopoli, care însă probabil că n-a existat[51].

Deci Sámuel a recurs la lucrarea cantemiriană pentru informaţii şi relatări diferite, ca cele privind călugării *dervişi,* susţinând că fostul domnitor al Moldovei şi Reland au tratat chestiunea cel mai bine[52], dar şi

---

47 Decsi Sámuel**,** ***op. cit.*****,** p.164-165; *Dimitrie* Kantemir, ***op. cit.*****,** p. 375-377, n. 10.

48 Decsi Sámuel, ***op. cit.,*** p. 172-173, n. (l). Dimitrie Kantemir ***op. cit.***, p. 346-347, n. 1.

49 Decsi Sámuel, ***op. cit.***, p. 300, Dimitrie Kantemir, ***op. cit.***, p. 200-201, n. 41.

50 Decsi Sámuel, ***op. cit.***, p.315-316; Dimitrie Kantemir, ***op. cit.***, p.272-273.

51 Decsi Sámuel, ***op. cit.***, p.331; Dimitrie Kantemir, ***op. cit.*****,** p.150, n. 17. Vezi Alexandru Elian, *Postfaţă* la Steven Runciman**,** ***Căderea Constantinopolului 1453***, Ed. Ştiinţifică, Bucureşti, 1971, p. 291.

52 Decsi Sámuel**,** ***op. cit.*****,** p. 282, Dimitrie Kantemir, ***op. cit.***, p. 55-57, n.15.

BDD-A19223 © 2002 Biblioteca Județeană Mureș
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 00:56:11 UTC)

când aminteşte de obiceiurile de căsătorie ale tătarilor Mârzeşti din Basarabia[53].

În ultimul capitol al primului volum al ***Osmanografiei*,** în care este prezentată situaţia religiei creştine şi a creştinilor aflaţi în Imperiul Otoman, Decsi Sámuel, admirator al Greciei antice şi care împărtăşea sentimente filoelene, pentru a infirma o opinie mai generală dominantă în Europa cu privire la decăderea grecilor, a preluat, asemenea altor autori, de la Dimitrie Cantemir, preţioasa lui mărturie despre Academia Patriarhiei din Constantinopol, unde se învăţa în limba greacă, au predat mulţi învăţaţi greci, pe care îi menţionează din cartea principelui : Ioan Carofil, Spandonis, Vizantios, Alexandru Mavrocordat, Nicolae Mavrocordat, etc., amintindu-l şi pe Dimitrie Cantemir, care nu era însă grec, renumiţi cărturari ca Meletie de Arta, Ilie Miniat, ori Ieremia Cacavela şi alţii[54].

Şi în volumul al doilea al lucrării iluministul maghiar se resimte influenţa lui Dimitrie Cantemir, de la care, de altfel, sunt preluate informaţii, ca, de exemplu, atunci când se referă la caracterul despotic al regimului turcesc, şi arată, între altele, că sultanul putea ucide, în fiecare zi, fără a i se reproşa, 14 supuşi[55].

În privinţa modului de luptă al armatei turceşti, după cum însuşi o mărturiseşte, Decsi Sámuel a scris după lucrările lui Cantemir, Marsigli, Rycaut, Warnery şi ale altor oameni învăţaţi[56]. Reproduce, de pildă, sfaturile date de fostul domnitor de urmat în lupta cu turcii[57]. Din aceeaşi sursă se

---

[53] Decsi Sámuel, *op. cit.*, p.252-253, n. (e); Dimitrie Kantemir**, *op. cit.*,** p.192-196, n. 30.

[54] Decsi Sámuel, ***op. cit.*,** p.358-360 şi Dimitrie Kantemir ***op. cit.*,** p. 143-145, n. 10. Menţionăm că, în contextul aspiraţiei grecilor la libertate, conducătorul spiritual al grecilor de pe teritoriul Ungariei, Georgios Zaviras, a tradus lucrarea lui D. Cantemir, ***Evenimentele Cantacuzinilor şi ale Brâncovenilor*** în greaca nouă, după ediţia germană din 1775, cartea apărând la Viena în 1795. O copie a manuscrisului traducerii se găsea până la al doilea război mondial în Biblioteca Bisericii greceşti din Kecskemét. Fűves Ödon, ***Demeter Cantemir et les Grecs de Hongrie*,** 1974, (extras).

[55] Decsi Sámuel, ***op. cit.*,** II, p. 109-110; Dimitrie Kantemir, ***op. cit.***, p. 100, n. 2. Cu privire la caracterul despotic al regimului otoman, vezi Robert Mantran, ***Istoria Imperiului Otoman***, Ed. Bic All, 2001, p. 146-151.

[56] Decsi Sámuel, ***op. cit.*,** p.380.

[57] Decsi Sámuel, ***op. cit.*,** p.350; Dimitrie Kantemir, ***op. cit.***, p. 686-689, n. 25.

BDD-A19223 © 2002 Biblioteca Judeţeană Mureş
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 00:56:11 UTC)

inspiră şi când menţionează precizia turcilor în trasul cu săgeata (girid), invocând exemplul lui Mehmed Aga, care a străpuns o poartă groasă de trei ţoli a unei mănăstiri din Moldova[58]. Dar şi când se referă la cunoştinţele geografice ale tătarilor[59].

Chiar şi în partea a treia a ***Osmanografiei***, autorul mai preia informaţii de la D. Cantemir, ca atunci când evocă episodul uciderii sultanului Murâd I de către un soldat sârb, după lupta de la Kosovo[60].

Şi alte ştiri din ***Geschichte des osmanischen Reichs*** pot fi identificate în cartea lui Decsi Sámuel, îndreptăţind constatarea că lucrarea i-a fost de mare folos în elaborarea primei Osmanografii în limba maghiară.

Opera lui Dimitrie Cantemir va continua să-şi păstreze interesul şi este folosită ca sursă de informaţii de diferiţi autori maghiari la sfârşitul secolului al XVIII-lea şi la începutul secolului al XIX-lea. Colaboratorul revistei ***Tudományos Gyűjtemény***, căpitanul Mihálkovics trimite şi la opera lui D. Cantemir într-un studiu referitor la bătălia de la Varna din 1444, în care, după cum se ştie, Vladislav, regele Ungariei şi Poloniei şi-a pierdut viaţa[61].

În Transilvania, ***Istoria Imperiului Otoman*** este utilizată şi în învăţământ. Profesorul şi istoricul piarist Bolla Márton, în manualul ***Primae linae Historiae universalis*** (Cluj, 1799), indică lucrarea ca izvor auxiliar pentru cunoaşterea istoriei turcilor[62], iar profesorul de filosofie de la Colegiul reformat din Aiud şi gânditorul iluminist Köteles Sámuel, se foloseşte de ***Geschichte des osmanischen Reichs*** în prelegerile sale reunite sub titlul ***Statisztika*** **(**1805), pentru a exemplifica despotismul sultanilor osmani, pereluând afirmaţia lui D. Cantemir că un sultan putea ucide 12 (în ***Geschichte*** ...se scrie de 14-n.n.) turci[63].

---

[58] Decsi Sámuel, ***op. cit.*****,** p.254; Dimitrie Kantemir**,** ***op. cit.***, p. 129-131, n. 41.

[59] Decsi Sámuel**,** ***op. cit.***, p.342; Dimitrie Kantemir, ***op. cit.,*** p. 290, n. 37.

[60] Decsi Sámuel**,** ***op. cit.*****,** Harmadik rész, Bétsben, MDCCLXXXIX, p.48; Dimitrie Kantemir ***op. cit.***, p. 61, n. 25. Vezi şi Decsi Sámuel, ***op. cit*****,** p. 621.

[61] ***Tudományos Gyűjtemény***, III, 1818, Pesten, p. 22, n(b).

[62] Martinus Bolla, ***Primae linae Historiae universalis, II***, Claudiopoli, 1799. Vezi şi Adam Dankanits, ***Manuale de istorie universală din secolul al XVIII-lea,*** în ***Lucrări ştiinţifice***, Târgu-Mureş, vol. I, 1969, p. 302.

[63] Hajós József, ***Köteles Sámuel, Irodalmy Kőnyvkiadó,*** Bukarest, 1969, p. 112; vezi şi ***Idem, Kétszáz éves az első filozófiai enciklopédiánk,*** în ***Könjvtár,***

BDD-A19223 © 2002 Biblioteca Judeţeană Mureş
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 00:56:11 UTC)

În 1828 apărea la Pesta ***A Török Birodalom státistikai, geographiai és históriai leirássa***, prelucrarea lui Lassú István, autorul neindicând însă sursele utilizate, nu putem deocamdată preciza dacă şi în ce măsură el s-a folosit şi de scrierea cantemiriană, pe care însă putem presupune că a cunoscut-o. Mai înainte însă, cu un an, a început publicarea, tot în Pesta, a celebrei istorii a lui Joseph von Hammer-Purgstall**,** ***Geschichte des osmanischen Reiches, grossentheils aus bisher unbenützten Handschriften und Archiven*** (vol. I-X, Pest, 1827-1833), opera învăţatului orientalist austriac devenind şi pentru istoricii maghiari sursa principală de cunoştinţe privitoare la Imperiul Otoman. Se încheia astfel itinerarul receptării ***Istoriei Imperiului Otoman*** a lui Dimitrie Cantemir de către maghiari, ceea ce nu înseamnă că nu se vor mai face trimiteri la opera sa[64], dovedindu-se, şi în acest caz, ca în general pe plan european, îndreptăţirea afirmaţiei unui autor francez, că „ *cet ouvrage sera toujours consulté avec fruit*“[65].

4, 1979, p. 22; lucrarea cantemiriană din care a preluat Köteles, neprecizată de autor, a fost identificată de noi.

[64] Vezi, de exemplu, Teleki József, ***Hunyadiak kora Magyarországon*****,** negyedik kötét, Pesten, MDCCCLIV, p. 422 şi 423.

[65] ***Biographie universelle (Michaud) ancienne et moderne,*** nouvelle édition, tome sixième, Paris et Leipzig, p. 581.

BDD-A19223 © 2002 Biblioteca Judeţeană Mureş
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 00:56:11 UTC)

The Reception of D. Cantemir´s History of the Ottoman Empire at Hungarians

Abstract

The author of the study talks at its beginning briefly at the European fame of the scholar D. Cantemir (1673-1723) and of his work, ***The History of the Ottoman Empire*** and mentions praises which the former ruler of Moldavia and his work enjoyed in the circle of Hungarian historians and scholars.

In the context of the interest shown for the knowledge of the Ottoman history D. Cantemir´s book was bought by important Hungarian men and institutions from the 18th century.

Concentrating his research on the analysis of the first work published in Hungarian about the Ottoman Empire, the ***Osmanography*** of Samuel Decsi, using the method of comparing the texts, the author reveals that the Hungarian reprezentative of Enlinghtement took numerous information from the work of D. Cantemir which influenced his overall vision of the history of the Turks.

BDD-A19223 © 2002 Biblioteca Județeană Mureș
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 00:56:11 UTC)